

APAGA

Quarterly

آگَا
فصلنامه

Հայ-իրանական մշակութային եւ հասարակական եռամսյա հանդես
An International Journal of Oriental Studies

ISSN 1682-5438

شماره ۵۱ پاییز (آذر) ۱۳۹۱

No. 51 December 2012

آپاگا فصلنامه بین المللی ایرانشناسی و ارمنی شناسی

شماره ۵۱ پاییز ۱۳۹۱

صاحب امتیاز و مدیر مسئول

ادیک باغداساریان

صندوق پستی شماره ۹۴۸۸-۱۵۸۷۵

تهران - ایران

نشانی اینترنت www.apagaonline.com و www.apagamonthly.4t.com

apaga98@hotmail.com

پست الکترونیکی

ISSN 1682-5438

فهرست

فارسی

فیل های جنگی در خاور میانه و خاور نزدیک

ارمنی

شمه ای در باره ارمنستان و روابط روسیه با ترکیه

انگلیسی

شهر ری ، میراث تاریخی

مقالات و دیدگاه های مندرج در نشریه لزوماً بیانگر موضع "آپاگا" نیست.

نشریه در حک و اصلاح مقاله ها مجاز است.

مقالات و مطالب رسیده باز گردانده نمی شود.

استفاده از مطالب "آپاگا" با ذکر ماخذ آزاد است.

شمارگان ۱۰۰ بها ۵۰۰ تومان

چاپ احسان-تهران چهارراه ولیعصر پلاک ۱۱۴۸

فیل های جنگی در خاور میانه و خاور نزدیک

نوشته: وارثان و سکانیان

ترجمه: ادیک باغدا ساریان

منبع: ایران نامه شماره ۵

برخی حیوانات از جمله اسب، شتر و فیل در تاریخ جنگهای خاورمیانه و خاور نزدیک نقش بسزایی بازی کرده اند. یکی از عجیب ترین و نادرترین موارد کاربرد فیلها برای این اهداف بود، زیرا فیلها جزو حیوانات محلی مناطق یاد شده نبودند و باعث تعجب و شگفتی ساکنان محلی می شدند. شرکت فیلها در این یا آن جنگ همواره در منابع تاریخی دوران باستان با سده های میانه اسلامی یاد شده است.

کاربرد فیلها در جنگهای خاور میانه و خاور نزدیک از شبه قاره هند آغاز می گردد. در حماسه هندی "ماهابهاراتا" نخستین بار در باره کاربرد جنگی این حیوان اشاره شده است و اما در داستان "آرتهاشاسترا" در باب چگونگی کاربرد و تاکتیک های جنگی و اهمیت کاربرد فیلها سخن به میان آمده است (۱). در این آثار باقیمانده اشکال گوناگونی از تاکتیک های جنگی در جنگهای میان ایرانیان و هندیان در عصر اسلامی بیان شده اند. فیلها در هندوستان در انحصار پادشاهان بودند و تصاحب و کاربرد شخصی غیر از شاه ممنوع بود. نیزه داران، گرزداران و شمشیر زنان سوار بر فیلان می شدند. سر و خرطوم فیلها را با زره سیمین یا زرین می پوشانند.

نخستین گروهی که کاربرد فیلها را در آسیای غربی از هندیان آموختند، شاهان هخامنشی پارسی بودند. اسکندر مقدونی در هنگام جنگ گاوگاملا (آربلا) در سال ۳۳۱ پ.م. با فیل ها روبرو شد، اما در این جنگ شکست سختی به داریوش سوم پادشاه هخامنشی وارد کرد. آریانوس (۲) تاریخنگار تعداد فیلهای شرکت کننده در این جنگ را بالغ بر ۱۵ راس نگاشته است. گمان می رود که کاربرد فیلها توسط پارسیان از زمان تصرف هندوستان و حبشه (اتیوپی) آغاز شده باشد.

اطلاعی در باره کاربرد فیلهای جنگی در زمان اشکانیان در منابع ذکر نشده است. شاهان یونان - باکتريا از فیلها در مقاصد جنگی خود استفاده می کردند.

در جهان باستان، سلوکیان از فیلهای جنگی سود برده اند. سلکوس اول فیلهایی به سوریه وارد کرده و آخرین حاکم این دودمان آنها را در جنگ در برابر روم استفاده کرده بود.

کاربرد فیلهای جنگی در زمان پادشاهی ساسانی (۶۵۲-۲۲۶) نظم و ترتیب خاصی می یابد. پلوتوس بوزاند تاریخنگار نامی ارمنی سده پنجم میلادی، در کتاب "تاریخ ارمنیان" (۳) در باره کاربرد فیلهای جنگی توسط ساسانیان سخن رانده است. در این اثر تاریخی بویژه در باره *زند/کاپ* یا *زاند/کاپت* یا مقام رئیس فیلهای مطالبی یاد شده است. کاربرد فیلهای جنگی ساسانی در برابر ارمنستان بویژه در جنگهای زیراو (سال ۳۷۱ م.) و آوارایر (۴۵۱ م.) یاد می شود.

فیلهای جنگی پارسیان در کتاب "کردارها" (۴) تالیف آمیانوس مارکینوس سرباز و تاریخنگار بیزانسی نیز یاد شده اند. او بویژه هنگام توصیف محاصره شهر آمد توسط سپاه پارس، قید می کند که در این ارتش تعداد زیادی فیلهای جنگی شرکت داشتند که شکل و بوی آنها باعث عصیان و سرکشی اسبان و ترس و وحشت سربازان بیزانسی می گردید.

اشاره هایی نیز در باره کاربرد فیلهای جنگی ساسانیان در نبردهای آنان در برابر هپتالها و هون ها باقی مانده است.

قبایل تازی نخستین بار در جنگهای خود با ساسانیان با فیلهای روبرو شدند. لیکن تا آن زمان فقط یک فیل دیگر برای تازیان آشنا بود. بر اساس گاهشماری رسمی اسلامی، پیامبر اسلام در سال فیل "ام الفیل" تولد یافته است.

در جریان جنگ قادسیه (۳۵ م.) رستم فرمانده سپاه ایران تعداد ۳۵ فیل در سپاه خود داشت که خود این امر باعث وحشت تازیان گردیده بود. علی رغم کاربرد فیلهای جنگی در ایران، استفاده از این حیوانات در زمان امویان و نخستین عباسیان رواج نیافت. در سده هشتم، وقتی که یک گروه از فیلهای بصره آورده شد، این منظره ای بس عجیب برای ساکنان آنجا بود. با این حال واژه "فیل" در کتاب دینی قرآن قید شده است. سوره ۴۵ قرآن تحت نام فیل (سوره فیل) قرار دارد و در آن در باره مسافرت ابراهیم سخن می رود.

در کتاب "کلیله و دمنه" نیز در باره فیلهای مطلب آمده است. با این حال نخستین مولف تازی که در باره فیلهای تحقیق کرد الجهیز بود که بر اساس اشعار هارون بن موسی "کتاب

الحيوان" خود داستان های مربوط به این حیوان را آورده است و به فیله‌ها لفظ "زنده بیل" (فارسی ژنده بیل، فیل عظیم) اطلاق شده است.

فیله‌ها از هند، سند، مکران و کابلستان (افغانستان کنونی) به غرب خلافت عرب آورده می شدند لیکن از آنها فقط برای نمایش روزهای عید و جشنها و مراسم رسمی استفاده می کردند. در این عصر به فیله‌های جنگی نیز اشاراتی شده است لیکن نقش عمده ای را ایفا نمی کردند.

غزنویان از نخستین سلسله های پادشاهی عصر اسلامی بودند که هم پهنه ایران و هم شمال هندوستان را زیر سیطره خود داشتند. و همانان بودند که از فیله‌ها در جنگهای خود بطور وسیع بهره می بردند و نقش مهمی در جنگها به فیله‌ها داده بودند. سده های ۱۲-۱۱م. اوج کاربرد فیله‌ها محسوب می شوند. سبکتکین و محمود غزنوی بعنوان باج و خراج و غنیمت جنگی از راجاهای هندی سده‌ها فیل دریافت می کردند. غوریان که در شمال هندوستان جانشین غزنویان شدند و نیز حاکمان و سلاطین دهلی که پس از آنها زمام امور را در دست گرفتند، از فیله‌های جنگی استفاده می کردند. به پاس خدمات شایسته شاهزادگان به آنها فیل هدیه می شود.

سلاطین سلجوقی نیز گهگاه کاربرد فیله‌ها را از غزنویان آموختند، بویژه برکیارق که از آنها در شرق قلمرو خود و خراسان استفاده می کردند. در جنگ غزنه (۱۷-۱۱۱۶م). سپاه سلطان سنجر سلجوقی با دیدن ۵۰ فیل جنگی شاه ارضلان غزنوی دچار وحشت شد لیکن با کنترل امور توانست افسار اینها را پاره کرده به سواره نظام ضربه وارد کند و فیله‌ها را بر علیه صاحبانشان بکار گیرد (۵). بعدها خود سلطان سنجر در جنگ ساوا (۱۱۱۹م). بر علیه نوه اش محمود از ۴۰ فیل جنگی استفاده کرد. حاکمان غور فیله‌ها را در برابر خوارزمشاهیان بکار می گرفتند. علاءالدین محمد خوارزمشاه برای دفاع از سمرقند در برابر مغولان (۱۲۲۰م). فیله‌های به غنیمت گرفته از غوریان را مورد استفاده قرار داد. لیکن باین حال کوچ نشینان مغول به فرماندهی چنگیز خان سمرقند را به تصرف خود در آوردند. این حیوانات آهسته رو برای مغولان تیزپر کارایی نداشتند و لذا چنگیز خان دادن علوفه به فیله‌ها را ممنوع کرد و دستور داد آنها را در بیابان رها کنند و در نتیجه اینها کالا تلف شدند (۶). بعدها غیر از قلمرو حکومت‌های اسلامی هندوستان (مغولان، نواب های بنگال، سلطان های کشمیر و غیره) در سایر نواحی فیله‌ها ارزش

جنگی خود را از دست دادند. اینها فقط در افغانستان و ایران آن هم تنها برای مراسم رسمی بکار گرفته شدند.

تصویر فیل در زمینه هنر از زمان ساسانیان بکار رفته است و اما در دوران اسلامی از تصویر فیل به وفور در مینیاتورها استفاده شده است. در شاهن از زمان فردوسی و مثنوی مولانا جلال الدین مینیاتورهای بسیار زیبایی از فیلهای نگاهداری شده است.

منابع

1- B. P. Sinha, The art of war in ancient India, II cahiers d'Histoire Mondiale, 1957.

۲- تاریخ اسکندر آریانوس، ایروان، ۱۹۸۷. (ارمنی)

۳- تاریخ ارمنیان، پاستوس بوزاند، ایروان، ۱۹۶۸. (ارمنی)

۴- تاریخ آمیانوس مارکینوس، کیف، ۱۹۰۸-۱۹۰۶. (روسی)

5- C. E. Bosworth. The Ghaznavids, their empire in Afghanistan and Western Iran, Edinburg, 1965.

6- J. A. Boyle. The history of the world-Conqueror by Ala ad- din Ata Malik Juwaini. Manchester, 1958, also, Encyclopedia of Islam, S. V. Elephant.